

Auteurs: Theo van Oeffelt en Ruurd van Donkelaar (beiden Stichting Erkende Restauratiekwaliteit Monumentenzorg, ERM) Beeld: Debie & Verkuil

Bron: 'Onderhoudsstaat en onderhoudskosten van groen erfgoed in Nederland'

Groen erfgoed vraagt om meer bewustwording

Nederland telt ongeveer 1400 groene rijksmonumenten, in verschillende verschijningsvormen: van landgoederen tot boerenerven en van begraafplaatsen tot stadsparken. Drie jaar geleden onderzochten ervaren specialisten de onderhoudsstaat en onderhoudskosten van dit groene erfgoed. Een kleine negentig procent van de beoordeelde groenelementen werd in goede of redelijke staat aangetroffen. Van enkele categorieën, zoals pastorietuinen en tuinen en parken bij landhuizen, verkeerden relatief veel objecten in een matige staat. Naar voren kwam dat het besef van de culturele rijkdom die het groene erfgoed gemeenten en particuliere eigenaren kan bieden, veel beter kan. Dat was 2016. Hoe staat het er nu mee?

‘Niet *form follows function*, zoals een bekende architectuuropvatting stelt, maar *function follows form* geldt voor het groene erfgoed’, stelt onderzoekster, tuin- en landschapsarchitect en architectuurhistoricus Patricia Debie halverwege het interview. ‘De cultuurhistorie wordt tenietgedaan wanneer historische tuinen en parken worden onderhouden alsof zij “algemeen, plat” groen zijn en geen monumentale status hebben. En veel gemeenten negeren helaas die cultuurhistorische waarden. Leggen bijvoorbeeld makkelijk onderhoudbare asfaltpaden aan en eenvoudig te onderhouden eenvormig plantsoen.’

Onderzoektools

Drie jaar geleden maakte Patricia Debie deel uit van een onderzoeksteam dat in opdracht van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) onderzoek verrichtte naar de staat van het onderhoud en de daarmee gepaard gaande onderhoudskosten van door rijkswege beschermd erfgoed. De uitkomsten hebben onder meer tot aanpassing van het subsidiestelsel geleid en een weerslag gevonden in de beleidsnotitie *Erfgoed Telt*. En er is nog meer te bereiken.

Het was op verzoek van de Tweede Kamer die wilde weten hoe het met de beschermde groenaanleg gesteld was van onder andere historische tuinen, parken, begraafplaatsen, de groenaanleg van fabrieksterreinen en boerenerven. Uit de circa 1400 groene rijksmonumenten werd een steekproef van 209 objecten getrokken. Maar om die te kunnen beoordelen moest eerst een methodiek worden ontwikkeld. ‘We hadden tools nodig om de onderhoudsstaat te kunnen vastleggen. Om onderlinge vergelijkingen te kunnen maken. Tools die het mogelijk maken dit onderzoek uit 2016 als een nulmeting te hanteren en regelmatig te kunnen monitoren.’ De tools – foto’s en beschrijvingen van 35 voorkomende groenelementen (denk aan foto’s en beschrijvingen van onderhoudsniveaus zoals in een beeldbestek van onder andere beschoeiingen, verhardingen, solitaire bomen, laanbomen, heesterbeplantingen, borders, gazons, gazonranden et cetera) – zijn zelfs voor leken te begrijpen en te hanteren. De *Catalogus Beeldkwaliteit Groen Erfgoed*, waarin de tools zijn vastgelegd, vormt nu een doordachte richtlijn voor het beoordelen van een aanvraag in het kader van de Subsidieregeling Instandhouding Monumenten (SIM).

Ontbrekende gegevens

‘Van veel objecten was alleen de naam bekend. Geen adres, geen eigenaar, helemaal niets’, herinnert Patricia Debie zich. ‘Nadat die gegevens achterhaald waren kon ons team het land in, ondersteund met een door Wageningen Environmental Research (voorheen Alterra, red.) ontwikkelde GIS-app, Geografisch Informatie Systeem.’ Dat maakte het mogelijk om alle data direct ruimtelijk en digitaal vast te leggen. Ook de onderhoudsstaat, variërend van goed, redelijk, matig tot slecht, werd aldus gestandaardiseerd vastgelegd: 20 procent scoorde goed, 69 procent redelijk en 11 procent matig. Groenaanleg

Tussen de monumentale platanen staan Jaap Dirk Tump, Patricia Debie, Anne van Schaijk, Robert Bikker en Jan Holwerda tijdens het veldwerk.

bij bijvoorbeeld medische instellingen, stadstuinen en villatuinen valt zeker voor de helft in de categorie “goed”. Maar van pastorietuinen, tuinen bij bedrijven en overheden valt een aanzienlijk aantal in de categorie ‘matig’. De totale onderhoudskosten voor het rijksbeschermd groene erfgoed werden in 2016 geraamd op € 132 miljoen. Driekwart daarvan komt voor rekening van buitenplaatsen en landgoederen. Groene rijksmonumenten in west- en oost Nederland slokken hiervan het meeste op; 79 procent.

Van de 209 bezochte objecten werd in meer dan 40 procent een afwijking geconstateerd ten opzichte van de omschrijving in het register. In driekwart van die gevallen ontbrak bijvoorbeeld de omschrijving van de aanlegstijl.

Op de kaart gezet

Het onderzoek heeft het groene erfgoed meer op de kaart gezet, zoals binnen het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) en de RCE. Het heeft een plek gekregen in de beleidsbrief *Erfgoed Telt* en de SIM biedt nu een hogere financiële ondersteuning. Binnen de Federatie Grote Monumentengemeenten worden via de werkgroep ‘Groen’ ervaringen uitgewisseld. Maar er kan nog meer. Patricia Debie: ‘Bijvoorbeeld de aanbeveling om naast dit onderhoudsonderzoek een restauratiebehoefteonderzoek te houden. En aandacht te hebben voor externe effecten, zoals klimaatverandering en beleid vanuit andere sectoren, denk aan het milieubeleid rond bestrijdingsmiddelen, op het groene erfgoed.’ Wat zij ook graag ziet is meer bekendheid bij eigenaren met de diverse kennisplatforms rond groen erfgoed. ‘Het is van grote waarde wanneer eigenaren de bestaande kennisplatforms, denk aan onder andere Stichting Kastelen, Buitenplaatsen, Landgoederen (sKBL, red.), Stichting ERM, Vereniging Groen Erfgoed (VGE, red.), Gilde van Tuinbazen, Vereniging van Erfgoedhoveniers, beter

Links een graspad in goede staat en rechts een uitgesleten graspad in slechte staat

Links een goede en rechts een slechte onderhoudsstaat bij zichtassen, lanen en bermen

Monumentaal bomenbestand in openbare parken. Links laanbomen in een matige staat en rechts een parkboom in een slechte onderhoudsstaat

Schatkamer van cultuur en natuur

Beheer van groen erfgoed vraagt om kennis en continuïteit van handelen. De site www.groenerfgoedzorg.nl informeert over onderhoud en herstel van historische tuinen, parken, landgoederen en buitenplaatsen. De website is een initiatief van stichting Erkende Restauratiekwaliteit Monumentenzorg (ERM). Deze stichting stimuleert de professionalisering van het werken in groen erfgoed met richtlijnen en kennisuitwisseling. ERM is het platform waar overheden, opdrachtgevers en opdrachtnemers gezamenlijk en praktijkgericht werken aan een zo hoog mogelijke kwaliteit in het onderhouden en restaureren van monumenten. ERM beheert de beoordelings- en uitvoeringsrichtlijnen zoals die worden vastgesteld door het Centraal College van Deskundigen Restauratiekwaliteit. De voor deze richtlijnen ontwikkelde kennis draagt ERM uit met websites, nieuwsbrieven, publicaties en kennisbijeenkomsten.

Zie ook www.stichtingerm.nl.

Het onderzoeksrapport is te downloaden via www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2016/12/15/rapport-onderhoudsstaat-en-onderhoudskosten-van-groen-erfgoed-in-nederland.

kunnen vinden, wat ook zou bijdragen aan een versterkte ontwikkeling van een leernetwerk “instandhouding groen erfgoed”. Wellicht dat provincies of gemeenten hierin een rol kunnen spelen om kennisinzet laagdrempeliger te maken voor monumenteneigenaren.’

‘Groen in het algemeen, en groen erfgoed in het bijzonder is doorgaans teveel nog een ondergeschoven kindje’

Bewustwording

Patricia Debie ziet nog graag veel meer bewustwording ontstaan rond het groene erfgoed. ‘Het zijn de parels binnen de groene omgeving. Ze vertellen een verhaal. Waar wij vandaan komen. Het verhaal waarom het erfgoed essentieel voor ons is. Ze geven betekenis aan de plek waar we wonen en werken. Zorgen voor cultuur en identiteit. Leveren input voor een visie op de toekomst. Ze kunnen de aanwezige gebouwen opwaarderen, hun fysieke verschijning aantrekkelijker maken. Tot meer bezoekers leiden, en dus tot meer inkomsten. Kortom, groen erfgoed betekent zoveel meer.’

Dat dit besef nog niet overal leeft, leidt ertoe dat met name gemeenten, als eigenaar, maar al te vaak hun oor laten hangen naar de publieke opinie. Volgens de auteurs wordt er (te) snel geluisterd en gehandeld naar wat de

Het veldwerk is verricht met een tablet met daarop de Collector-app. In de app zit een plattegrond van het object en de groenelementen daarbinnen. Ter plekke is de staat van het objecten per element geïnventariseerd en verwerkt via een dropdownmenu (wit vlak rechts op de tablet). Het tablet toont de plattegrond van het object gekarteerd in ArcGIS. Alle voorkomende groenelementen zijn volgens de 'Leidraad subsidiabele instandhoudingskosten 2013' aangemaakt op een schaal van 1:1000. als punt, lijn of vlakelement. Hieraan kunnen eigenschappen gekoppeld worden die de staat van het onderhoud weergeven.

gebruikers/bewoners van belang vinden zonder goed te kijken of dit op een verantwoorde manier inpasbaar is en niet strijdig is met behoud van monumentale waarden; bijvoorbeeld meer ruimte voor evenementen en recreatie terwijl dat ten koste kan gaan van de kwaliteit van een aanleg. Niet de oorspronkelijke aanleg wordt hersteld, maar leidend zijn de heden ten dage gewenste gebruiksmogelijkheden. 'Gekozen wordt voor de wens

voor hoge economische rentabiliteit, niet voor behoud van de erfgoedwaarden.'

Onderhoud

Meer waardering zou ook kunnen bijdragen aan meer continu onderhoud. Regelmatig onderhoud is aanzienlijk minder kostbaar dan een schoksgewijze restauratie, aldus Patricia Debie. 'Ons onderzoek toonde aan dat goede groene objecten jaarlijks regelmatig werden onderhouden.' Continu onderhoud leidt ook tot minder conflicten met omwonenden. Het verbetert de communicatie tussen gemeenten met inwoners. 'Tets wat bij het dagelijks beeld hoort geeft aanzienlijk minder onrust en leidt tot veel minder vragen, dan opeens, na zoveel jaren, een complete restauratie.'

'Groen in het algemeen en groen erfgoed in het bijzonder is doorgaans te vaak nog een ondergeschoven kindje', zegt Patricia Debie. 'Bij een restauratie ligt de focus eerder op de bebouwing en komt de tuin op de laatste plaats als er nog budget over is. Eigenaren weten ook vaak niet wat er mogelijk is in subsidieland. Ambtenaren met groen erfgoed in hun pakket zouden verplicht moeten worden om jaarlijks een bijscholingscursus voor dit specifieke vakgebied te volgen', besluit ze.

